

Yöntem Üzerine Konuşma (Kitap Özeti)

Bu çalışmada, Rene Descartes'ın eserlerinden, Özcan Doğan¹ ve Murat Erşen² tarafından çevirisi yapılan, "Yöntem Üzerine Konuşma" başlıklı eserinin özeti sunulmaktadır.

1 Rene Descartes, Yöntem Üzerine Konuşma, Çeviren: Özcan Doğan, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2014.

2 Rene Descartes, Yöntem Üzerine Konuşma, Çeviren: Murat Erşen, Say Yayınları, İstanbul 2015.

Av. L. Yasemin ARIKAN

"Sevgili Eşim Vali Erol ARIKAN'ın anısına..."

1. DESCARTES'İN YAŞAMI VE YAPITLARI

Rene Descartes, modern dönemin önemli düşünce ve bilim insanlarından birisidir. 1596 yılında Fransa, La Haye'de doğdu. Öğreniminin önemli bölümünü tamamlamak üzere, sekiz yaşında IV. Henri'nin koruması altında olan Cizvit Koleji La Fleche'ye kaydettirilir. Burada klasik ortaçağ eğitiminin temelini oluşturan klasik dil, felsefe, mantık, bilim ve teoloji ağırlıklı bir eğitim alan Descartes, 1612 yılına kadar süren eğitiminin ardından hukuk öğrenimi görmek için Poitiers Üniversitesi'ne devam eder. 1616 yılında Poitiers'de hukuk derecesini alır ve ardından ordu hizmetine girmek üzere Hollanda'ya giderek Komutan Maurice Nassau'nun ordusuna kaydolur. Daha önceden çalışmalarından haberdar olduğu ünlü bilgin Beeckman ile tanışması (1618) matematik çalışmalarına yönelmesinde etkili olur. Bir süre sonra Hollanda'dan ayrılarak Almanya'ya gider. Ulm yakınlarında kaldığı sırada 10-11 Kasım 1619 gecesi düşünce sistemini etkileyecek üç rüya görür. Bu rüya dizisi ile geometri ve cebir arasında bağ kuran ünlü analitik geometrinin kuralları ve ilkeleri bildirilmiş, başka bir deyişle, matematiği

bütün disiplinler için araştırma yöntemi haline getiren düşünsel ilham sunulmuştur. 1620'de Fransa'ya döner ve birçok bilim ve felsefe insanı ile tanışır. 1626-27'de bir gözlük ve mercek ustası Ferrier'den mercek yapımı konusunda bilgi edinir. 1628'de tekrar kendisini kimsenin tanımadığı bir ortamda çalışmalarını sürdürürebilmek üzere aradığı sakinliği ve düşlerini bozacak nedenlerin bulunmadığı Hollanda'ya döner. 1633 yılında, *Dünya ya da Işık Üzerine* başlıklı kitabını tamamlar fakat Galileo Galilei'ni iki Büyük Dünya Sistemi Üzerine Diyalog adlı eserinin engizisyona şikayet edildiğini duyunca yayımlamaktan vazgeçer. Felsefe ve bilim alanındaki çalışmalarını Hollanda'da sürdüren Descartes, 1649'da bilim ve düşünce insanı olarak İsveç kraliçesi tarafından Stockholm'e çağırılınca, felsefe dersleri vermek üzere kraliçenin çağrısını kabul ederek İsveç'e gider ve 11 Şubat 1650 yılında hastalanarak yaşamını kaybeder. Yaşamında felsefeye ilişkin önemli eserler bırakmıştır.

• Aklın Yönetimi İçin Kurallar (1628)

Felsefeye ilişkin çalışmalarından biri, aklı, önüne çıkan her şey üzerinde sağlam ve doğru yargılara varacağı

şekilde yönetmek amacıyla kaleme aldığını belirttiği kitabıdır. Bu kitabında yirmi bir kural öneren ve gerekçelerini açıklar. Bilimin, kesin ve açık bir bilgi olduğunu, böyle bir bilgiyi ise, ancak aklımızı, hakkında kesin ve kuşku götürmeyen konulara muhtaç kılmakla edinebiliriz.

• Yöntem Üzerine Konuşma (1637)

Düşünce tarihinde en çok tanınan kitabıdır. Doğru bilgi edinmenin ve hatayı önlemenin gerekliliğini açıklar. Bunun için bir yöntem geliştirdiğini belirten Descartes, kitabı yazmaktaki amacının herkese aklını iyi kullanması için izlemek zorunda olduğu yöntemi öğretmek değil, sadece kendi aklını ne şekilde kullanmaya çalıştığını göstermek olduğunu dile getirir.

• İlk Felsefe Üzerine Düşünceler (1641)

Ruh ve beden gerçeğini göstermek amacıyla kaleme aldığı çalışmasında, özellikle, insanın, kaynağından emin olmadığı her şeyden kuşku duymasını ileri sürer.

• Felsefenin İlkeleri (1644)

İki bölüm halindeki eserin birinci bölümü İnsan Bilgisinin İlkeleri,

ikinci bölümü ise Özdeksel (Ruh-sal) Şeylerin İlkeleri olarak açıklanır. Bilgide kesinlik arayışını izlediği bu kitabında hakikate ulaşmak isteyen birinin yapması gereken ilk iş hayatında bir kez de olsa sahip olduğu bütün bilgilerin kaynağı olan her şeyden kuşku duymasıdır.

- **Ruhun Tutkuları** (1649)

Ruh ve beden ayrımı üzerinden ahlak konusundaki görüşlerini açıklamış ve uzuvların hareketinin bedenden, düşüncelerin ise ruhtan kaynaklandığına dikkat çeker.

- **Tabiat Işığı İle Hakikati Arama** (1639)

Tabiatın saf ışığı, sıradan bir insanın dine ve felsefeye ihtiyaç duymadan, her şey hakkında düşüncesini, görüşünü belirleyebileceğini ve en gizemli bilimlerin derinliklerine bile ulaşabileceğini açıklar.

- **Ahlak Üzerine Mektuplar**

Kraliçe Christine ve prenses Elisabeth'e yazdığı mektuplardır. İnsan ruhunun doğası hakkında edinebileceğimiz bütün bilgilerin bağlı olduğu iki şey vardır biri düşünme, diğeri düşünmenin bir beden ile birleşmiş olması nedeni ile bedeni etkilemesi ve bedenden etkilenmesidir.

Descartes'ın felsefi eserlerinin yanı sıra bilimsel eserleri, çalışmaları da bulunmaktadır.

- **Dünya ya da Işık İncelemesi** (1633)
- **Meteorlar** (1635)
- **Geometri Üzerine** (1636)

YÖNTEM ÜZERİNE KONUŞMA

Ortaçağın değerler sistemine bir başkaldırı olarak karşımıza çıkan Rönesans düşüncesinin, otoritelere bağlanmadan düşünebilme, anlayabilme ve açıklayabilme iddiasını desteklemek için başvurduğu bilgi edinme araçları, gözlem ve deneydir. Bu ilk bakışta doğru bir belirleme olarak görüncü de henüz, gözlem ve

deneyin nasıl yapılması gerektiğinin ilke ve kurallarının konulmamış olması nedeniyle, 17. yüzyıl filozoflarınınca, felsefesinin sağlam bir yöntemini bulma arayışına girilir.

Descartes hakikate ulaşmak için kuralları ve ilkeleri konulmuş bir yöntem arayışına girilmesini ve hakikati yöntemsiz aramaktansa hiç aramamayı yeğlemek gerektiğini savunur. 17. Yüzyıl felsefesine formunu kazandıran yöntem belirlemede asıl problem yöntem olarak neye başvurulacağına bilinmemesiydi. Descartes yaptığı incelemeler sonunda doğaya ilişkin bilgilerde umulanın ve beklenenin çok ötesinde yanlıştın oluşunu belirleyerek tüm çalışmalarını **Yöntem Üzerine Konuşma** başlıklı eserinde açıklar.

Birinci Kısım

Bilim ile İlgili Değerlendirmeler

Descartes, gerçeği arayanın yaşamında bir kez tüm nesnelere gücü yettiği ölçüde kuşku duyması gerektiğini söyler. Bu yargının devamında haklı olarak bunca yanlıştın ve kuşkulu bilginin nedeninin ne olabileceğinin sorgulamış ve bunca yanlıştın nedeninin insan aklı olamayacağını düşünmüştür. Çünkü sağduyu (akıl) dünyanın en iyi paylaştırılmış şeyidir. Yanlıştın nedeni akıl değilse nedir? Doğru bilgiyi edinmeyi sağlayacak yöntemin bulunmamasıdır. Çünkü sağlam zihne sahip olmak yeterli değildir; asıl olan onu iyi kullanmaktır. Öyleyse insanlara yetilerini başarıyla kullanmalarına olanak tanıyacak yol gösterecek ve doğru bilgiye ulaşmak için izleyecekleri adımları, ilkeleri ve kuralı belirten bir yönleme gereksinim vardır. Descartes, kendi döneminde yöntem görevi görece ne gibi disiplinler bulunduğunu araştırır. Eğitimi sırasında mantık, geometri ve cebir öğrenmiş olup bu disiplinlerin gerekli yöntemi bulmayı sağlayacağını düşünerek kısa bir incelemeden sonra bunların amacına tam olarak hizmet etmeyeceğini anlar. Mantık, kullan-

dığı kıyas kalıpları ve diğer işlemleriyle yeni bir şey öğretmekten çok bilinenleri başkalarına açıklamaktadır. Geometri ise kendini şekillerin incelemesine kapırdığı için hayal gücünü fazla yormadan anlama yetisini harekete geçiremez. Cebir ise belirli kurallara ve belirli rakamlara o denli bağımlıdır ki, zihni geliştirmek yerine daha çok karıştırmıştır.

Yine de aritmetik ve geometriyi diğer bilimlere göre daha açık ve kesin, en yalın bilim olarak görüp diğer bilimlere götüren yöntem olarak da kabul eder. Aritmetik ve geometri çalışmalarının neticesinde analitik geometriyi geliştirir. Geometri ve cebir arasında birebirlik ilişkisinin olduğunun kanıtlanması anlamına geliyordu, ister istemez benzer ilişkilerin geometriyle diğer bilimler arasına da olup olmadığının araştırılmasının yolu açılır. Sadece fizikte değil bütün bilimlerde bir şeyi bilmek demek, ondaki sıra ve ölçüyü bilmek demektir. Yani her şeyde bir sıra ve ölçü bulunmaktadır. Bunun yıldızlarda, harekette veya seste saptanması bir ayrıcalık yaratmaz. Yani evrensel matematik ile hepsinin incelenmesi olanaklıdır.

İkinci Kısım

Yöntemin Kuralları

Descartes'ın, yöntem ile kastettiği şey; itinaya gözlemlendikleri takdirde, yanlıştın doğru olarak varsayılmasının önüne geçecek ve aklın, gücünü boş yere harcamadan, bilgisini kademe kademe artırarak, ulaşabilme yetisinde olduğu her şeye, doğru bilgi düzeyinde yükselmesini sağlayacak kesin ve basit kurallardır. Aklın, işlemlerini doğru olarak kullanmasını sağlayacak yöntemini geliştirdiği dört kurala dayandırılmaktadır.

1. Kuralı Apaçıklık; Bu kural "öyle olduğu açıkca bilinmeyen hiçbir şeyi doğru olarak kabul etmemek" gerektiğini belirtir. Bu durumda önemli olan sorun, doğru ve yanlıştın ayırt

edilemeyeceği güç problemlerdedir. Descartes'e göre yargılarımızı açık seçik olarak kavradığımız şeylere dayandırarsak, aldanma olasılığı yoktur. Zihne açık ve seçik olarak sunulan her düşünce doğrudur. O halde apaçıklık, **"doğruluğu zihne doğrudan doğruya verilmiş olan, yani zihnin doğrulamada ayrıca bir işleme gerek duymadığı niteliklidir."** Bu niteliklere sahip zihnin işlemi ise **"sezgidir"**.

Öyleyse apaçık olarak sezilen ve ondan karmaşıkların bilgisini çıkararak aklın doğal işlevi olduğuna göre niçin yanlış gerçekleşir?. İnsan sadece akıl değildir, beden ile birleşik olduğundan bedenden etkilenir. Biz dış dünyanın bilgisini duyular aracılığı ile edinmekteyiz. Ama duyularımız da bizi aldatabilir. Bizi bazen aldatan duyularımız, sürekli aldatıyor olabilir ve bir dış dünyanın varlığı da kuşkulu olabilir. Uyurken gördüğümüz rüyaları açıkça kafamızda canlandırdığımızı sanıyoruz. Benzer şekilde uyanırken sahip olduğumuz düşüncelerde doğru olmasa da uyurken aklımıza gelip rüya sanılması içinde olabilir.

Descartes, kuşkuculuğunu daha ileri götürerek Tanrı'nın varlığından da kuşku duyar. Neden Tanrı bizi aldatmasın, bizi aldatmaktan zevk duyan varlık olmasın şeklinde sorgular. Belki de en iyi bildiğimizi sandığımız şeyler üzerinde bile, her zaman aldanacak şekilde yaratılıp yaratılmadığımızı da bilemeyiz.

Uyanırken duyuları ile zihnine giren her şeyin, uyurken, tüm duyuları kapalı iken aklına gelmiş olmasından da kuşku duyarak sorgular. Sonunda aradığı sağlam güvenilir ve aracısız bilgiyi bulur. Bu bilgi kuşku duyuyor olmasının bilgisidir. Var olmasaydı kuşku duyamazdık. Buradan **"düşünüyorum, öyleyse varım"** gerçeğini çıkarır. Örnek olarak, ne olduğunu dikkatle incelerken, bedeninin olmadığını, içinde bulunabileceği bir dünyanın ve bir yerin var olmadığını tasarlayabileceği halde, insanın sırf bu nedenden dolayı kendisinin var ol-

madığını tasarlayamayacağı ortaya çıkar. Bu bakış açısından bütün özü ve doğası düşünmek olan, var olmak için maddi bir şeye gereksinimi olmayan **"töz (ruh)"** tanımlamasına ulaşır. Dolayısıyla ruh bedenden bütününüyle ayrıdır ve hatta onu tanımak bedeni tanımaktan daha kolay olup beden olmasa bile ruh ne ise olmaya devam edecektir.

Descartes, bedenin veya nesnelerin duyular tarafından değil, zihin tarafından anlaşılması ile bilindiğini belirtir. Dış dünyanın var olduğunun sağlam ve güvenilir bilgisini sağlayacak bir yaklaşıma, duyularla sağlanan verilerle gidilemez. Çünkü duyular yanıltmaktadır. Öyleyse dış dünyanın var olduğu bilgisine de yine aracısız bilginin kaynağı zihnin kendisiyle ulaşılabilir. Zihindeki düşünce ve kavramlar tek tek incelendiğinde, bir tanesi, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten, kusursuz bir varlığın olduğu kavramı dikkatini çeker. Böyle bir düşünceyi nereden edinmiştir? Dış olgular, duyular kusursuz olmadığına göre, bunlar zihne yerleşip düşünmeyi de etkilediğine göre, mükemmelin mükemmel olmayandan çıkmayacağına göre zihne bu kusursuzluğu yerleştirenin **"Tanrı"** olduğu gerçeğine ulaşmıştır. **Düşünüyorum o halde varım gerçeğinden sonra ikinci gerçeklik Tanrı'nın var olduğuna göre, dış dünya da var olmalıdır.** Tanrı mükemmeldir ve aldatmaz. Yanılmamızın nedeni Tanrı olmadığına göre aldanmamızın nedeninin dış dünya olduğunu ileri sürmemek için bir gerekçe de yoktur. Dış dünya var olsa da onun bilgisine duyularla açık seçik bir nitelikte ulaşmak kuşkuludur. Diğer bir deyişle yalın ve aracısız değil aksine karmaşık ve aralı bir edinmedir. Böyle bir durumda kuşkulu olanı kuşkusuz olarak algılayabilir. Bu sıkıntıyı Descartes, apaçık olmayan yani karmaşıkların bilgisini elde etmeye yönelen zihnin kuşkuluyu kuşkusuz gibi algılamaması için başvuracağı ikinci kural olarak Analizi ileri sürmüştür.

2. Kuralı Analiz; "İncelenecek güçlüklerin her birini daha iyi çözüm-

lemek için, mümkün olduğunca ve **gerektiği kadar çok bölümlenmek** gerektiğini" belirtir. Bir bütünü analitik bir biçimde olanaklı en küçük ögesine kadar ayırmak anlamındadır ve zihnin gerçeklere ulaşması için giriştiği çabayı desteklemektedir. Apaçık olanda zihin hemen derhal sezecek ve o şeyin doğru bilgisine ulaşacaktır ama karmaşık olanda ise onu olabilecek en küçük parçalara bölerken kuşkulu kuşkusuz ayrımı ile kuşku duyulmayana ulaşılacaktır.

3. Kuralı Sıralama; "en basit ve anlaşılması en kolay nesnelere başlayıp, yavaş yavaş ve basamak basamak ilerleyerek en bileşik olanların bilgisine yükselmek için, **düşünceyi sıra ve düzene göre yürütmek** ve birbirleri ardınca doğal olarak sıralanmayanlar arasında bile bir sıra ve düzen varsaymak" gerektiğini belirtir.

4. Kuralı sayı; "ulaştığımız bilgiyi elde ederken hiçbir şeyi atlamadığımızdan emin olmak için, **eksiksiz sayımlar yapmamız** ve attığımız bütün adımları gözden geçirmemiz gerektiğini" belirtir.

Üçüncü kısım

Yöntemden Çıkarılan Ahlak Anlayışına Dair Bazı Kurallar

Descartes, mümkün olduğu kadar mutlu yaşayabilmek için kendi adına üç ilkedenden oluşan bir ahlaki tavır belirler.

1. İlkesi; ülkesinin geleneklerine ve yasalarına uyarak her türlü konuda birlikte yaşadığı en sağduyulu insanların hayata geçirdiği en ılımlı ve aşırılıktan uzak düşüncelere göre kendini yönetmektir. Ancak dünyada her şeyin değiştiğine inandığı için, bugün için doğruladığı bir şeyin zamanla doğru olmaktan çıkması halinde sağ duyusuna uyarak doğru bulmadığını düşünür.

2. İlkesi; eylemlerinde mümkün olduğu kadar kararlı ve iradeli olmak, en şüpheli düşünceleri yalnızca gü-

venilir hale geldiklerinde izlemektir. Her türlü pişmanlık ve üzüntüden kendisini kurtardığında bunu gerçekleştirceğini düşünür.

3. İlkesi; Her zaman kaderden ziyade kendini yenmeye, dünyanın düzenini değiştirmekten ziyade kendi arzularını değiştirmeye çalışmak ve genel olarak, düşüncelerimizin dışında tümüyle bizim elimizde olan hiçbir şeyin olmadığına inanır. İrademiz, yalnızca aklımızın ona mümkün olduğunu söylediği şeyleri arzulamaya eğilimli olduğundan bizim dışımızda olan bütün zenginliklerin aynı zamanda bizim irademize de uzak olduğunu düşünür.

Dördüncü Kısım

Tanrı ve İnsan Ruhunun Varlığını Kanıtlamak Üzere Metafizik Anlayış

Düşünüyorum o halde varım önermesinde, gerçeği söylediğini kendisine kanıtlayacak hiç bir şey olmadığını gördüğü zaman açık ve seçik olarak kavradığımız bütün şeylerin doğru olmasını genel bir kural olarak kabul edebileceğini düşünür. Şüphelendiği şeyler üzerinde düşünürken, nihayetinde kendisine kıyasla çok daha kusursuz olan bir şeyi düşünmeyi nereden öğrendiğini bulmaya çalışırken içine yerleştirilmiş kusursuzluğun üstün bir doğa tarafından gerçekleştirildiğine inanır ve tek bir sözcükle ile Tanrı'yı ifade eder. Bu aşamadan sonra da başka gerçekleri aramaya başlar ve bu amaçla uzunluk, genişlik, yükseklik ve derinlik açısından sınırsız olarak yayılan değişik büyüklükler biçimler kazanan her şekilde hareket edip değişebilen farklı parçalara ayrılan uzama (hacim) olarak gördüğü geometrik nesnelere ele alır. Tanrı'nın var olması, O'nun kusursuz bir varlık olması ve bizdeki her şeyin ondan gelmesi sayesinde kesinlik kazanır.

Duyularımızın ya da hayal gücümüzün değil, "aklımızın" algıladıklarına dikkat edilmelidir. Güneşi çok açık

bir şekilde gördüğümüz (duyu) için buna bakıp güneşin bizim gördüğümüz büyüklükte olduğunu düşünemeyiz, bir aslanın başının bir keçinin gövdesine yapıştırıldığı hayal edebiliriz (hayal) ama buna bakıp dünyada şimera olduğu sonucuna varamayız. Akıl, gördüğümüz ya da hayal ettiğimiz şeylerin mutlaka gerçek olduğunu bize dayatmaz; ama bütün düşüncelerimizin ve kavramlarımızın belli bir gerçeklik temeline sahip olması gerektiğini söyler.

Beşinci Kısım

Fiziki Konular ve Kalbin Hareketleri İnsan Ruhu ve Hayvan Ruhu Arasındaki Farklar

Tanrı'nın doğada belirlediği ve çeşitli kavramlar aracılığıyla bizim ruhlarımıza işlediği bazı yasaların varlığını fark ettiğini söyleyen Descartes, bu yasalar üzerinde yeterince düşünüldüğünde dünyada var olan ya da yaşanan her şeyde bunlara riayet edildiğini asla şüphe duyulmadığını, bu yasaların sonuçlarında, daha önce öğrenilen veya öğrenilmesi umulan her şeyden çok daha önemli ve faydalı bir çok gerçeği keşfettiğini düşünür. Descartes'a göre; Her şey ışıktan doğmaktadır; gökler ışığı ilettiği için, gezegenler, kuyruklu yıldızlar ve dünya ışığı yansıttıkları için; yeryüzündü bulunan her şey, renkli, saydam veya aydınlık oldukları için; ve son olarak insan, tüm bunların izleyicisi olduğu için kendi yaşamıyla ilgili çizmeye çalıştığı tablosunda yer alır. Tanrı, bir yerlerde, uzamlarda, o dünyayı oluşturmak için gerekli maddeyi yaratır, bu maddenin farklı parçalarını değişik biçimlerde ve bir düzen gözetmeden karıştırır ve bundan yalnızca şairlerin öykülenebileceği büyük kaos yaratır; ardından, doğadaki olağan yarışı başlatır ve onu kendi yaptığı yasalara göre işlemeye bırakır.

Tanrı'nın dünyayı olması gerektiği gibi yarattığını ve dünyayı muhafaza şeklinin onu yaratma biçimi ile aynı ol-

duğunu, bir zamanlar kaos halindeki dünyanın zaman içinde şimdi gördüğümüz duruma geldiğini açıklar.

Tanrı'nın önce insan bedeninin yarattığını, fakat başlangıçta ona yaşayan ve hisseden bir ruh vermediğini, biz farkında olmadan bütün fonksiyonların bedende bulunduğunu ve ruhun bundan tamamen farklı olduğunu, daha sonra bedene eklendiğini kabul ettikten sonra insana özgü tüm fonksiyonları orada bulur.

İnsan bedeni ve içine Tanrı tarafından yerleştirilen ruhu incelerken, özellikle kalbin ve damarların hareketini yapısını detaylı bir şekilde açıklar. Descartes, yeryüzündeki bedensel niteliklerin birbirine benzermesine rağmen, insanı hayvandan farklı kılan şeyin, içine yerleştirilen ruhun bedenden bağımsız, farklı ve ölümsüz olduğunu düşünür.

Altıncı Kısım

Doğanın İncelenmesinde Vardığı Nokta

Bu bölümde, yaptığı tüm çalışmalarının özetinden bahsederek kendisini getirdiği noktayı ve düşüncelerinin etkilerini açıklar. Duyularıyla algıladığı tüm nesnelere yeniden zihninden geçirdiğinde, bulduğu ilkeler yardımıyla açıklamakta zorlanmadığını, doğanın gücünün çok engin ve sınırsız olduğunu, öylesine basit ve genel ilkeler ile her türlü sonucun farklı yöntemlerle ortaya çıkarılabileceğini görür. Burada en büyük zorluk, herhangi bir sonucun bu yöntemlerden hangisiyle ortaya çıkarılacağına bulunmasıdır.

Yöntem ile ilgili çalışmalarından sonra tıp ile ilgileneceğinden bahsederek, aslında önemli biri olmak gibi arzusu olmadığını, herhangi bir engel olmaksızın zamanını rahat bir şekilde yaşamasına olanak veren insanlara minnettarlığını belirterek eserinin yazımına son verir.